

MASAL JANRINING BADIY XUSUSIYATLARI, STRUKTURASI, QADIMIY VA ZAMONAVIY SHAKLLARI

Aglamov Tohir Xusanovich

BuxDPI katta o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada Masal janrining badiiy xususiyatlari, strukturasi, qadimiy va zamonaviy shakllari tahlil qilingan.

Kalit suzlar: syujet, dramatik shakl, ezop tili, senzura, istehzo, allegoriya, didaktika, perifraza.

Masal murakkab rivojlanish yo'lini bosib o'tdi va asta-sekin boyib bordi. Unda real hayot va jamiyat hayotining turli hodisalari aks ettirilgan. Biroq masal adabiyotning boshqa janrlaridan badiiy o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Masalning eng muhim xususiyatlari avvalo, syujet, harakatning ixchamligidadir. Syujet masalning asosiy elementlaridan biridir. Masal syujetdan, harakat rivojidan tashqarida mavjud emas. Hikoya va syujet qurish san'ati fabulist mahoratining ajralmas va eng muhim jihati hisoblanadi. Aynan syujet butun hikoyani tartibga soladi va personajlar va ularning munosabatlarini eng tejankor, dramatik shaklda ochishga imkon beradi. Masal tuzilishining ikkinchi xususiyati uning allegorik xususiyatidir. Masal qahramonlari ma'lum axloqiy fazilatlarining tashuvchilari hisoblanadi.

Masalning uchinchi xususiyati axloqiy saboq, harakatdan kelib chiqadigan axloqdir. Unda an'ana va tuzilish umumiyliги hissi, ayniqsa, kuchli va aniq. Masaldagi axloqiy saboq uning predmeti bo'lgan ayrim salbiy insoniy xislat va fazilatlarini masxara qilishdan kelib chiqadi. Masalning zukkoligi o'ziga xos xarakterli, tipik hodisalarga, haqiqiy illat va kamchiliklarga qarshi qaratilgan bo'lsa, chinakamiga o'zini namoyon qiladi.

Turli mamlakatlarda va rivojlanishning turli bosqichlarida masalning estetik tabiati o'zgarishsiz qolmadi, lekin janrning o'zini o'zi belgilashning dastlabki bosqichlarida uning ijtimoiy tanqidning samarali shakli sifatida ahamiyati e'tirof etilgan. L. Vygotskiy masalni lirika, epik va drama qonini o'z ichiga olgan sintezda ko'rib chiqar ekan, masal "bizni undagi she'riyat kuchi bilan u rivojlanayotgan harakatga hissiyot bilan munosabatda bo'lishga majbur qiladi" deb hisoblaydi¹.

Masal janri qadimgi dunyo ta'limoti va insoniyat tarixi bilan bog'liqligi to'g'risida fikrlar mavjud. O'tmishda insonlar borliq va tabiatni mifologik talqin qilib, ulardan turli afsona va rivoyatlar qolganligi ma'lum. Bu janrning xalq og'zaki ijodi janrlari zahirida takomillashgani va uning farqli xususiyatlarini D.Abdullayevaning tadqiqotlarida uchratish mumkin: "Mif, afsona, ertak, qissa va dostonlar zahirida

qadimgi odamlarning turli qarashlari, ishonch-e'tiqodi, xayoliy tasavvurlari mavjud bo'lsa, masallardan ko'zlangan maqsad o'z tajriba va malakalarini, hayotdan olgan ibratli xulosalarini keyingi avlodga namuna sifatida yetkazish hisoblangan. Albatta, barcha masallar miflardan kelib chiqqan, degan fikrdan yiroqmiz. Biroq masallarning umumiy xususiyati uning qadimdan mavjudligi miflar bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Ibrat, o'git, pand-nasihat, ta'lim berish funksiyasini qadimdan masallar bajargan"- deb ta'kidlab o'tadi D.Abdullayeva².

¹ Вьготский Л.С. Санъат психологияси. - Москва.: Санъат, 1968. Б- 576.

² Abdullayeva D. Mumtoz adabiy asarlar tarkibidagi "masal"lar genezisi, tipologiyasi, funksional tahlili. (filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati). Farg'ona, 2021.

Masal tuzilishining murakkabligi ijtimoiy uyg'unlikning paydo bo'lishiga qarshi turadigan dunyoqarashning maxsus ayblov tizimini yashiradi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, masal o'zi dunyoni idealga qarshi idrok etishni o'z ichiga oladi.

Belinskiyning fikriga ko'ra, masal - bu qisqa hikoya, qahramonlar va personajlar ishtirokidagi drama. Masaldagi personajlar “jonli, she'riy obrazlar”dir. Bu, xususan, Krilovning ertaklaridagi hayvonlar. Ularning har biri o'ziga xos xususiyatga ega, ammo ular birgalikda syujet qurilishiga ta'sir qiluvchi tizimni tashkil qiladi. “Bu mavjudotlarning Krilovdagi to'qnashuvi har doim kichik dramani tashkil qiladi, bu erda har bir kishi o'zi uchun mavjud bo'lib, ular birgalikda bitta umumiy yaxlitlikni tashkil qiladi³.”

V.Stepanov masalda janr ichidagi rivojlanish naqshlari ustunlik qiladi. “Masalan, an'anaviy syujet, uning muomalasi zamonaviy yozuvchilar uchun tanlov mavzusidir”⁴, deb yozadi. Syujet harakatlarning jonli ketma-ketligini ham, voqealarning asosiy syujetini ham, syujet sxemasi tushunchasini ham anglatadi; Birini boshqasi bilan aralashtirib yubormaslik muhim. Syujetning nazariy ta'riflaridan biriga murojaat qilaylik: “Syujetlar murakkab sxemalar bo'lib, ularning tasvirida inson hayoti va ruhiyatining ma'lum harakatlari kundalik voqelikning o'zgaruvchan shakllarida umumlashtiriladi. “Umumlashtirish allaqachon harakatni ijobiy yoki salbiy baholash bilan bog'liq”.

Masal syujetining rivojlanishi odatda antitezaga asoslangan masal kompozitsiyasidagi asl syujet chizig'ining yo'q qilinishiga olib keladi.

Masal janri yashirin yozuv, "aldamchi vositalar tizimi" sifatida talqin qilinadigan "ezop tili" tushunchasi bilan uzviy bog'liqdir. "Aldamchi vositalar" arsenalini keng bo'lib, turli xil allegoriya usullarini o'z ichiga oladi (allegorik "ertak tavsiflari", kontekstli perifrazalar va taxalluslar, "senzuraga daxlsiz ifodalarda" namoyon bo'ladigan ishoralar, istehzolar", qarama-qarshiliklar va boshqalar), lekin eng ko'p. esda qolarli va kuchli, umumiy fikrga ko'ra, masal tasvirlari va birinchi navbatda, hayvonlarning tasvirlari.

Rus masallarining milliy o'ziga xosligi og'zaki she'riy ijodning asl shakllaridan kelib chiqadigan voqelikni badiiy ko'rishning ma'lum bir stereotipidan kelib chiqadi. Rus xalqi folklor asarlarida hayotning sog'lom asoslariga bo'lgan ichki intilishlarini ifodalagan, ezgulik va yomonlik haqidagi g'oyalarni o'zida mujassam etgan, o'zining ijtimoiy idealini haqqoniy obrazlarda ifodalagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский Л.С. Санъат психологияси. - Москва.: Санъат, 1968. Б- 576.
2. Abdullayeva D. Mumtoz adabiy asarlar tarkibidagi “masal”lar genezisi, tipologiyasi, funksional tahlili. (filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati). Farg'ona, 2021.
3. Белинский В. Г. Литературная хроника // Белинский В. Г. Поли. собр. соч. В 13 т. Т. 2. Статьи и рецензии. Основания русской грамматики. 1836-1838. М.: Изд-во АН СССР, 1953. С. 398-410.
4. Степанов Н. [Л.] Крылов. Москва.: Молодая гвардия, 1963. 320 с.

³ Белинский В. Г. Литературная хроника // Белинский В. Г. Поли. собр. соч. В 13 т. Т. 2. Статьи и рецензии. Основания русской грамматики. 1836-1838. М.: Изд-во АН СССР, 1953. С. 398-410.

⁴ Степанов Н. [Л.] Крылов. Москва.: Молодая гвардия, 1963. 320 с.